SAYI IV (2018)

E. AYAN, *Ortaçağ Türk Devletlerinde Hanedan Evlilikleri*. Ankara 2017. Gece Kitaplığı, 223 sayfa.
ISBN: 9786052880050

Kübra AYDIN

*Libri: Kitap Tanıtımı, Eleştiri ve Çeviri Dergisi'*nde bulunan içeriklerin tümü kullanıcılara açık, serbestçe/ücretsiz "açık erişimli" bir dergidir. Kullanıcılar, yayıncıdan ve yazar(lar)dan izin almaksızın, dergideki kitap tanıtımlarını, eleştirileri ve çevirileri tam metin olarak okuyabilir, indirebilir, dağıtabilir, çıktısını alabilir ve kaynak göstererek bağlantı verebilir.

Libri, uluslararası hakemli elektronik (online) bir dergi olup değerlendirme süreci biten kitap tanıtımları, eleştiriler ve çeviriler derginin web sitesinde (libridergi.org) yıl boyunca ilgili sayının içinde (Sayı III: Ocak-Aralık 2018) yayımlanır. Aralık ayı sonunda ilgili yıla ait sayı tamamlanır. Dergide yayımlanan eserlerin sorumluluğu yazarlarına aittir.

Atıf Düzeni: K. Aydın, *Ortaçağ Türk Devletlerinde Hanedan Evlilikleri*. Yazar: E. Ayan, *Libri* IV (2018) 95-101. DOI: 10.20480/lbr.2018019

Geliş Tarihi: 16.01.2018 | Kabul Tarihi: 23.01.2018
Elektronik Yayın Tarihi: 25.01.2018

Editörya: Phaselis Research Project
www.libridergi.org

**E. AYAN, *Ortaçağ Türk Devletlerinde Hanedan Evlilikleri*. Ankara
2017. Gece Kitaplığı, 223 sayfa. ISBN: 9786052880050**

Kübra AYDIN*

Tarih boyunca devletlerin ve toplumların siyasi güç elde etmek amacıyla çeşitli devletlerle akrabalık bağı kurmak için evlilik yoluna gittikleri bilinmektedir. Bunun en bariz örneklerini de Ortaçağ Türk devletlerinde görmekteyiz. Nitekim burada tanıtılacak olan çalışma uzmanlar ve konuya ilgi duyanlar için büyük bir önem taşımaktadır.

Önsöz (7-11) kısmında yazar, tarihsel bağlamda Türklerin sosyo-kültürel olarak en önemli özelliklerinin aile yapılarının sağlamlığı olarak görüldüğünü belirtir. Yazar eseri yazma amacının Ortaçağ Türk devletlerinden olan Selçuklular, Irak Selçukluları, Karahanlılar, Harezmşahlar ve Gazneliler devletlerinin kuruluşlarından yıkılışlarına kadar hanedan içi veya dışı evlilik meselelerini, bunların sosyal veya siyasal amaç ve tesirlerini, hangi şartlarda gerçekleştirilip, hangi yeni şartları doğurduklarını araştırmak olduğunu açıklar. *Giriş*'te (11-14) ise yazar, Ortaçağ Türk devletleri olan Büyük Selçuklular, Irak Selçukluları, Karahanlılar, Harezmşahlar ve Gaznelilerde hanedan evliliklerine kısaca değinirken aynı zamanda bu evliliklerin sosyal amaçlarla da gerçekleştirildiğinin yanı sıra ağırlıklı olarak siyasi amaçlarla yapıldığı hakkında bilgi verir. Bu şekilde başlatılan eser, *Büyük Selçuklular* (17-100), *Irak Selçukluları* (105-128), *Karahanlılar* (133-147), *Harezmşahlar* (151-184) ve *Gazneliler* (189-214) olarak beş bölüme ayrılmaktadır. Bu beş bölümse, kendi içinde sıralanmış alt başlıklardan oluşmakta ve çalışma *Kaynakça* (215-223) kısmıyla sona ermektedir.

* MA., Akdeniz Üniversitesi, Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü, Akdeniz Yeni ve Yakınçağ Araştırmaları Anabilim Dalı, Antalya. kubraaydin@gmail.com | 0000-0001-7993-8904

Büyük Selçuklular (17-100) isimli birinci bölüm sekiz alt başlıktan oluşmaktadır. *Tuğrul Bey* (17-29) ilk alt başlıktır ve burada yazar, Tuğrul Bey'in Selçuklu Devleti'nin ilk hükümdarı olduğunu belirtmektedir. Akabinde, hükümdarlığının devletin teşekkül ettiği 1040 yılından 1063 yılındaki ölümüne kadar yirmi üç yıl sürdüğü, Gaznelilerle yapılan ve Selçuklu Devleti'nin kuruluşunu simgeleyen Dandanakan Savaşı'nın sonrasında Tuğrul Bey'in Harezm üzerine harekete geçip burayı fethettiğini vurgulamaktadır. Devamında, Harezmşah Şahmelik'in karısı Altuncan Hatun ile evlenmesi hakkında bilgi vermektedir. *Alp Arslan* (30-32) ikinci alt başlığındaysa Alp Arslan'ın abisi Süleyman ile girdiği kısa süren taht mücadelesini kazanıp tahta çıkmasına değinilmektedir. Ayrıca, Tuğrul Bey'in, veziri Amidülmük Kunduri'nin mal ve mülklerine el koyup onu Merverrud'a gönderip hapse attırması süreci aktarılmaktadır. Sonrasında, Nizamülmülk'ün Büyük Selçuklu Devleti vezirliğine atanması ve Alp Arslan'ın Tuğrul Bey'le siyasi amaçlar güdülerek evlendirilen Halifenin kızı Seyyide'yi Bağdat'a göndermesi ve Alp Arslan'ın bu hizmetine karşılık Bağdat'ta adına hutbe okutulduğundan bahsedilmektedir. Eserin *Selçuklular ile Devam Eden İzdivaç Sırasında Yaşanan Çirkin Olay* (33-51) adlı üçüncü alt başlığında Alp Arslan'ın Harzemşah'ın kızı ile evlenerek akrabalık kurmak istediği ve bunun için vezir Amidülmülk'ü vekil ilan edip Harzemşah'ın huzuruna gönderdiği aktarılır. Takiben, Amidülmülk'ün kızı Alp Arslan'a nikâhlanması ve geri dönüş yolunda yaşanan çirkin bir olay, Amidülmülk'ün öldürülmesi ve Alp Arslan'ın yapmış olduğu evlilikler hakkında bilgi verir. *Melikşah* (52-70) alt başlığında yazar, Alp Arslan'ın ölümünden sonra oğlu Melikşah adına Bağdat'ta hutbe okutulması, Melikşah'ın evlilikleri, ölümü ve eşi Terken Hatun'un oğlu Mahmud'u tahta geçirme mücadelesi hakkında bilgi verir. Beşinci alt başlık, *Mahmelek Hatun'un İzdivacı*'nda (71-87) Melikşah'ın halifelikle olan akrabalık münasebetlerini daha da ileri götürerek Abbasi Hilafeti'ni kontrol altında tutmak için kızı Mahmelek Hatun'u halife el-Muktedi Billah ile evlendirmesinden bahsedilir. *Berkyaruk* (88-90) alt başlığında yazar, Halife el-Muktedi Biemrillah'ın ölmeden önce, taht mücadelesini kazanan Berkyaruk'un halifenin onaylaması için saltanat menşuru ve tuğrayı halifeye göndermesi ve halifenin de menşuru okuyup sonra da tuğra çektirip onaylaması hakkında bilgi verir. *Muhammed Tapar* (91-96) alt başlığıyla devam eden eserde yazar, Muhammed Tapar tahta çıkmadan evvel Selçuklu şehzadesiyken Halife el-Mustazhir'in ona olumlu bir tavır takındığını-

dan bahseder. Akabinde, iki taraf arasındaki bu dostluğun Muhammed Tapar'ın Selçuklu tahtına çıkışından sonra da devam ettiği ve bu dostluğu sağlam bir zemine oturtmak için Muhammed Tapar'ın kız kardeşi Seyyide İsmet Hatun'u Halife el-Mustazhir ile evlendirmesi hakkında bilgi verilmektedir. Birinci bölümün son alt başlığı *Sancar* (97-100), Sultan Sancar'ın yeğeni ile giriştiği mücadeleden dolayı adına ancak 4 Eylül 1119'da hutbe okunabildiğini, kızı Emire Hatun'u halife el-Müsterşid ile evlendirerek akrabalık teşebbüsünde bulunduğunu ve kendisinin yapmış olduğu evlilikleri konu alır.

Irak Selçukluları (105-128) isimli ikinci bölümün ilk alt başlığı *Irak Selçukluları'nın Kuruluşunu Pençinleyen İki Evlilik*'de (105-107) yazar, Sultan Muhammed Tapar'ın ölümünden sonra oğlu Mahmud'un Büyük Selçuklu Sultanı ilan edildiğini aktarır. Akabinde, Sultan Muhammed Tapar'ın kardeşi Horasan Meliki Sancar'ın yeğeni Mahmud'a karşı saltanat mücadelesine girişmesi, Sava Savaşı'ndan sonra taraflar arasında barış ilan edilmesi ve Sultan Sancar'ın iki kızını yeğeni Mahmud ile evlendirmesi hakkında bilgi verir. *Atabeg İldeniz ile Evlenen Dul Selçuklu Melikesi: Mümine Hatun* (108-110) alt başlığında, Sultan Mahmud'un ölümünden sonra oğlu Davud'un Hamedan'da tahta çıktığına değinilmektedir. Akabinde, Sultan Davud'un amcaları Mesud ile Selçukşah'ın taht mücadelesine girmeleri üzerine Azerbaycan'a çekilerek taht iddiasından vazgeçtiğine değinilir. Ayrıca, Sultan Sancar'ın, Muhammed Tapar'ın diğer oğlu I. Tuğrul'u tahta çıkardığı, I. Tuğrul öldükten sonra Irak Selçukluları tahtına çıkan kardeşi Sultan Mesud'un onun dul kalan karısı Mümine Hatun'u Azerbaycan Atabegi Şemsüddin İldeniz ile evlendirmesini konu alır. *Mesud* (111-114) alt başlığında da Sultan Mesud'un tahta çıktıktan sonra yeğeni Melik Davud'u veliaht yapıp, kızı Gevher Hatun ile evlendirmesi, Sultan Mesud ile Mengübars arasında yaşanan savaş sonunda Mengübars'ın esir edilerek öldürülmesi ve Sultan Mesud'un yapmış olduğu evlilikler konu edinilmektedir. *Sultan Mesud-Halife Hısmılgı* (115-118) alt başlığında yazar, Sultan Mesud devrinde Halife el-Müsterşid'in yirmi dört Bâtını tarafından öldürülmesi ve yerine oğlu Ebu Ca'fer el Mansur'a, er-Raşid Billah lakabıyla bey'at edilmesi hakkında bilgi vermektedir. Sonrasında er-Raşid'in halifelikten azledilmesi ve tıpkı babası gibi onun da Bâtıniler tarafından öldürülmesi, er-Raşid'den sonra el-Muktefi'nin halife ilan edilmesi, Sultan Mesud'un kız kardeşi Fatıma Hatun'u el-Muktefi ile evlendirip akraba bağı kurarak ilişkilerini geliştirmek istemesi üzerine bilgi verir. *Melikşah-Süleymanşah-Muhammedşah* (119-122) alt başlığında da Melikşah, Muhammedşah ve amcaları

Süleymanşah'ın aralarındaki yönetimi ele geçirme mücadelesi ile çeşitli siyasi entrikalardan bahsedilmektedir. İkinci bölümün son alt başlığı *Arslanşah - II. Tuğrul* (123-128) özelinde, Süleymanşah'tan sonra Irak Selçukluları tahtına Sultan Arslanşah'ın çıktığına değinilir. Akabinde, Arslanşah'ın yapmış olduğu evlilikler, Sultan Arslanşah'ın vefatından sonra Atabeg Cihan Pehlivan'ın Sultan Arslanşah'ın yedi yaşındaki oğlu II. Tuğrul'u tahta çıkarıp onun adına Irak Selçuklularını yönetmeye başlaması ve II. Tuğrul'un yapmış olduğu evlilikler konu alınır.

Karahanlılar (133-147) isimli üçüncü bölümün ilk alt başlığı *Karahanlılar ve Gazneliler* (133-141), onuncu yüzyılın sonunda Samaniler Devleti'nin yıkılmaya yüz tuttuğu, dolayısıyla bu devletin hâkimiyet alanlarının paylaşılması'nın Karahanlılar ve Gazneliler gibi iki Türk İslam devleti arasında önemli bir mesele haline geldiğine değinilir. Akabinde; Gazneli Mahmud'un Karahanlılar, Harezmşahlar ve Ziyariler ile evlilikler gerçekleştirerek bu devletlerle siyasi ilişkiler kurma yoluna gittiğinden bahsedilir. *Karahanlılar - Selçuklular* (142-147) alt başlığında yazar, Karahanlılar ile Selçuklular arasındaki evlilik ilişkilerini başlatan hükümdarın Tuğrul Bey'den sonra Selçuklu tahtına çıkan Sultan Alp Arslan olduğuna vurgu yapar. Son olarak, Karahanlılar ile Selçuklular arasında evlilikler yoluyla akrabalık kurulmasına rağmen zaman zaman siyasi ilişkilerde gerginlik yaşandığı hakkında bilgi verir.

Harezmşahlar (151-184) isimli dördüncü bölümün ilk alt başlığı *Harezmşahlar-Gazneliler* (153-155) özelinde, Gazneli Mahmud'un Harezm'i itaat altına almaya çalıştığına değinilir. Bu amaçla kız kardeşi Hurrey-i Huttali'yi Harezm'deki Memuniler hanedanının ikinci hükümdarı Ebu'l-Has Ali ile evlendirdiğinden, 1015'te Ebu'l Has öldürülünce de Hurre'nin Sultan Mahmud'un izniyle Ebu'l-Abbâs Memun ile nikâhlandığından bahsedilir. *Harezmşahlar - Irak Selçukluları* (156-157) alt başlığıyla devam eden eserde yazar, Irak Selçuklu sultanlarının Harezmşahlardan kız almalarıyla iki devlet arasında siyasi ilişkiler kurulduğu hakkında bilgi verir. *Melike Terken Hatun* (158-159) alt başlığında, Harezmşah İl Arslan'ın 17 Mart 1172 tarihinde öldüğüne ve İl Arslan'ın karısı Melike Terken Hatun'un küçük oğlu Sultanşah'ı Harezm tahtına çıkardığına değinilir. Akabinde, İl Arslan'ın diğer karısından olan Tekiş ile Sultanşah'ın taht mücadelesine giriştiği ve bu mücadele sonucunda Sultanşah'ın kaçtığı, Melike Terken Hatun'unda yakalanarak öldürüldüğü üzerine bilgi verilir. *Harezmşah Tekiş* (160-161) alt başlığında Horasan Bölgesi'nde Nişabur Melikliği olarak ortaya çıkan ve Mü'eyyed Ayaba'nın kurmuş

olduğu hanedanın Harezmsahlara engel teşkil ettiğine vurgu yapılır. Sonrasında, Sultan Tekiş'in Nişabur'u Mü'eyyed Ayaba'nın torunu olan Sancarşah'ın elinden alarak, büyük oğlu Nasireddin Melikşah'ı Horasan niyabetine tayin ettiği ve Sultan Tekiş'in Sancarşah'ın annesi ile evlendiği aktarılır. *Harezmsah Tekiş-Kanglı Münasebetleri ve Terken Hatun* (162-163) alt başlığında yazar, Harezmsah Tekiş'in Kanglılar ile kurduğu münasebetler sonucunda Terken Hatun ile evlendiğini ve bu evlilikten sonra Kanglıların Harezm topraklarına kitleler halinde, bütün aile efradı ve hayvanlarıyla gelip yerleştiklerini ele alır. *Tekiş'in Çocuklarını Evlendirmesi* (164-165) alt başlığında, Mazenderan hâkimi İsfahbed Hüsamüddeve Erdeşir ile Harezmsah'ın ilişkilerinin son derece iyileştiğinden ve İsfahbed'in Harezmsah Tekiş'in kızı ile evlendiğinden bahsedilmektedir. *Harezmsah Muhammed* (166) alt başlığı Harezm Tekiş zamanında Mazenderan hâkiminin Sultan'ın kızıyla evlenmesinin taraflar arasında ilişkileri kuvvetlendirdiği, Tekiş'in ölümünden sonra tahta oğlu Harezmsah Muhammed'in geçtiği ve bu sırada Mazendera'nın iç işlerinin karışık olduğu üzerine bilgi verir. *Karahıtlı Osman Han'ın Terken Hatun'un Torunu ile İzdivacı* (167-171) alt başlığında, Karahıtların Harezm üzerindeki baskılarını artırdığı, Karahıtlı hükümdarı Osman Han'ın kendi devletini korumak için önce Karahıtlarla sonra da Harezmsahlarla anlaştığı ve de Harezmsah Muhammed'in kızı Han Sultan'ı Karahıtlı hükümdarı Osman Han ile evlendirdiği bahsedilmektedir. *Karahıtlar ile Siyasi İlişkiler* (172) alt başlığında Harezmsah Muhammed'in gayretleriyle Nayman hükümdarı Küçlük tarafından esir edilen Gur Han'ın serbest bırakılması hakkında bilgi verir. *Moğolların Harezmsah Kızlarıyla Evlilikleri* (173-176) alt başlığında yazar, Karahıtlar-Harezm çekişmesinden sonra Moğolların Harezm'i istila edip başkent Gürganc'ı ele geçirmesi ve Harezmsah Muhammed'in hastalanarak ölmesi hakkında bilgi verir. Akabinde, Harezmsah Muhammed'in çocuklarının hepsinin İlal'in tesliminde öldürüldüğü, sadece en küçükleri olan Kamacışah'ın hayatta kaldığı daha sonra onun da Cengiz Han'ın emriyle öldürüldüğü ve Cengiz Han'ın Harezmsah Muhammed'in kızlarının her birisini kendi adamlarına verdiği hakkında bilgi verir. *Harezmsah Celaleddin* (177-184) son alt başlığı Harezmsah Celaleddin'in babası Harezmsah Muhammed'in ölümünden sonra başkent Gürgenç'e dönmesi, fakat Moğolların takibi ve hücumlarından dolayı Hindistan'a kaçması hakkında aktarımlar içerir. Akabinde, Kirman'da tutunmak isteyen Kirman hâkimi Barak Hacib'in kızını Harezmsah

Celaledin ile evlendirdiği, Sind Nehri kıyısında Harezmşah Celaledin'in Moğollara yenilgisinden sonra kaçtığı, Delhi hükümdarı Şemsüddin İltutmuş'un Kabaca ve onların müttefiki olan Hind hakimleri'nin Celaledin Harezmşah'a karşı harekete geçtiği üzerine bilgi vermektedir.

Gazneliler (189-214) isimli beşinci bölümün ilk alt başlığı *Mahmud* (192-194), Gazneli Sultan Mahmud'un yetişmiş olduğu Samaniler muhitinin etkisiyle yaşamı boyunca gaza ve cihada yönelmesini, onun Karahanlılar, Harezmşahlar ve Ziyariler ile evlilikler gerçekleştirerek bu devletlerle siyasi ilişkiler kurma yoluna gitmesini konu alır. *Sultan Mesud* (195-199) alt başlığında, Gazneli Mahmud'un ölmeden önce hâkim olduğu ülkeleri iki büyük oğlu Muhammed ve Mesud arasında taksim ettiğine, fakat bu taksimde adaletsiz davrandığına vurgu yapılır. Sonrasında, Sultan Mesud'un kardeşine karşı girişeceği mücadele için batı bölgesine (kendisine bağlı) İsfahan hâkimi Kakuyilerden Alaüddevle Muhammed b. Düşmenziyar'ı İsfahan'da vekil olarak bıraktığından, Gazneliler ile Selçukluların Nesa'da karşı karşıya geldiklerinden ve savaş sonunda Selçukluların mağlup olduğundan bahsedilmektedir. *Mesud'un Oğlunu Evlendirmesi* (200-201) alt başlığıyla devam eserde yazar, Sultan Mesud'un siyasi ilişkilerini evlilik bağı ile kuvvetlendirmek için oğlunu Karahanlı hükümdarının kızıyla evlendirmesi hakkında bilgi verir. *Mesud'un Ölümü* (202) alt başlığında yazar, Sultan Mesud'un babasının âdeti üzerine Hindistan'da kışlamak üzere yola çıkmasından ve Sultan Mesud'un ölümünden bahsetmektedir. *Mevdud* (203-204) alt başlığı Sultan Mesud'un ölümünden sonra oğulları arasında taht mücadelesi yaşanması ve mücadeleyi Mevdud'un kazanıp Gazne Sultanı oluşu üzerine bilgi verir. *II. Mesud* (204) alt başlığında yazar, Sultan Mevdud'un ölümünden sonra oğlu II. Mesud'un Gazne Sultanı olduğu hakkında bilgi vermektedir. *Bahau'd-Devle Ali* (204-205) alt başlığında yazar, Sultan Mevdud'un saltanatı ele geçirdikten sonra amcası Abdürreşid'i kalede hapsedtiği ve Abdürreşid'in kaleden kurtulup Gazne'ye yürüdüğü ve güçsüz bir şahıs olan Sultan Ali'nin Abdürreşid karşısında tutunamadığını konu alır. *Abdürreşid* (205-206) alt başlığı Mevdud'un kız kardeşini Tuğrul Nazan adı verilen bir köleyle evlendirmesi ve Tuğrul Nazan'ın Abdürreşid'in arzusu olmadan onun karısı ile zorla evlendiğinden bahsetmektedir. *Ferruhzad* (206) alt başlığında yazar, Ferruhzad'ın hükümdarlığından ve altı yıl hüküm sürdükten sonra 3 Nisan 1059 tarihinde ölümünden bahsetmektedir. *İbrahim* (207-209) alt başlığı, Ferruhzad'dan sonra kardeşi İbrahim b. Mesud'un saltanata geçmesi ve Sultan İbrahim'in Selçuklularla

olan çekişmeleri evlilik yoluyla düzeltmesi hakkında bilgi verir. *Arslanşah* (209-212) alt başlığındaysa, Sultan İbrahim'in ölümünden sonra oğlu III. Mesud'un onun yerine tahta geçtiğinden, III. Mesud'un ölümünden sonraysa oğulları Şirşad ve Arslanşah arasında yaşanan çekişmeden bahsedilmektedir. *Behramşah* (212-213) alt başlığı, Behramşah'ın hükümdarlığı ve onun hükümdarlığı esnasında Gur Devleti'nde saltanat mücadelesinin başlaması ve de Behramşah'ın Kutbeddin Muhammed ile kız kardeşini evlendirmesi üzerine bilgi verir. *Hüsrevşah ve Hüsrevmelik* (213-214) isimli son alt başlıkta, Behramşah'ın ölümünden sonra oğlu Hüsrevşah'ın tahta geçtiğinden, Gurluların hâkimiyet sahalarını genişleterek Gaznelilere ait şehirleri ele geçirdiğinden, Hüsrevşah'ın ölümünden ve Hüsrevmelik'in son Gazne hükümdarı olduğundan bahsedilmektedir.

Sonuç olarak eserde, Ortaçağ Türk devletlerindeki hanedan evliliklerinin nasıl ve ne amaçla gerçekleştirildiği konu alınırken aynı zamanda dönemin siyasi olaylarına da yer verilmektedir. Hanedanlar arasında gerçekleşen evliliklerin örf, adet ve geleneklere bağlı olarak yapıldığını görmekteyiz. Bu bağlamda eser konuyla ilgili çalışma yapacaklar için başvurulması gereken önemli bir kaynaktır.